

ՀԱՄԼԵՏ Մ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ԳԱԱ պապմության ինստիտուտ, պ. գ. դ., պրոֆեսոր

ՆՇԱՆԱՎՈՐ ՊԱՏՄԱՔԱՆ ՎԼԱԴԻՄԻՐ
ՂԱԶԱՆԵՑՅԱՆԻ ԳԻՏԱԿԱԶՄԱԿԵՐՊՉԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ

Բանալի բառեր՝ Խորհրդային Հայաստան, պատմություն, պատմաբան, գիրք, հոդված:

Ընդունված է ասել՝ սարի մեծությունը երևում է հեռվից, իսկ մարդունը՝ տարիների հեռավորությունից, երբ հանրագումարի ես բերում նրա անցած ճանապարհն ու գործունեության արդյունքները: Սովորույթի ուժով, ժողովուրդներն այս հիմքով են գնահատում ու մեծարում իրենց լավագույն զավակներին: Այդպիսի մոտեցմամբ վաստակաշատ պրոֆեսոր Վլադիմիր Ղազախեցյանն արժանիորեն դասվում է հայ մեծանուն պատմաբանների շարքին:

Երախտագիտության և արժանի գնահատանքի ճանապարհ է անցել նշանավոր պատմաբան, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վլադիմիր Ղազախեցյանը, ում ծննդյան 90-ամյակը լրացավ 2016 թ. փետրվարի 11-ին: Ղարաքիլիսայի (Վանաձոր) միջնակարգ դպրոցի ոսկե մեդալակիր շրջանավարտը, 1949 թ. գերազանցությամբ ավարտելով Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետը, 1949-1952 թթ. սովորել է հանրապետության գիտությունների ակադեմիայի ասպիրանտուրայում՝ աշակերտելով ակադեմիկոս Մկրտիչ Ներսիսյանին: 1953 թ. պաշտպանել է թեկնածուական, իսկ 1976 թ.՝ դոկտորական ատենախոսություն: Պրոֆեսորի կոչում ստացել է 1982 թ.:

Աշխատանքային գործունեությունը սկսել է Երևանի պոլիտեխնիկական ինստիտուտում, որտեղ 1953-1959 թթ. աշխատել է որպես կուսակցության պատմության դասախոս: Անվանի պատմաբանի գիտական հետաքրքրություններն ու հետագա գործունեությունը սերտորեն կապվեցին ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի հետ, որտեղ 1959 թվականից աշխատեց և ստեղծագործեց մինչև իր երկրային կյանքի վերջին օրը (2015 թ. մարտի 3), նույն ետանդով ու նվիրվածությամբ, ինչպես երիտասարդ տարիներին, սկզբում որպես ալագ գիտաշխատող, այնուհետև, 30 տարի շարունակ՝ 1980-2010 թթ., որպես Նորագույն պատմության բաժնի վարիչ, ապա նույն բաժնում գլխավոր գիտական աշխատող:

Դաստիարակվելով հայրենական պատմական գիտության լավագույն ավանդույթներով՝ Վլադիմիր Դազախեցյանն ուներ քացառիկ լայն գիտելիքներ, հազվագյուտ հիշողություն, անսահման աշխատասիրություն և մեծ նվիրում իր մասնագիտությանը:

Պատմության ինստիտուտում ավելի քան կեսդարյա գործունեության ընթացքում վաստակաշատ պատմաբանը ծանրակշիռ ավանդ է ներդրել Հայաստանի նոր և նորագույն ժամանակաշրջանների պատմության և մշակույթի բազում կնճռոտ և վիճահարույց հարցերի հետազոտության բնագավառում՝ ստեղծելով բարձրարժեք և հիմնարար բազմաթիվ գործեր:

Նշանավոր պատմաբանի գիտական հետաքրքրությունների շրջանակը լայն ու ընդգրկուն է եղել, նրա հետազոտությունները շահեկանորեն տարբերվել են իրենց ինքնատիպությամբ ու բազմակողմանիությամբ, որոնց հիմքում դրված է ազգային շահի խոր գիտակցումն ու գիտական բարձր պատասխանատվությունը: Դրանց շարքում այժի ընկնող տեղ են գրավել նախախորհրդային և խորհրդային ժամանակաշրջաններում ազդարային-

գյուղացիական, առաջին և երկրորդ հանրապետությունների պատմության մշակման, Հայրենական մեծ պատերազմին հայ ժողովրդի մասնակցության, դպրոցական դասագրքերի պատրաստման աշխատանքները: Կարևոր նշանակություն ունեցավ նրա մասնակցությունը Հայոց պատմության նոր քառահատորյակի ստեղծմանը:

Անվանի պատմաբանի գիտական գործունեությանը բնորոշ էր խստապահանջությունը և բարեխիղճ մոտեցումը պատմական ճշմարտությանը: Դա վերաբերում է նաև խորհրդային ժամանակաշրջանի գիտական մշակումներին, երբ պատմաբանները հասկանալի պատճառներով հարկադրված էին պատմությունը շարադրել իշխող քաղաքական ուժի դիրքերից և հաճախ էլ կեղծել ու աղավաղել պատմական շատ փաստեր ու իրողություններ:

Վլադիմիր Ղազախեցյանն իր գիտական գործունեությունը սկսել է իբրև խորհրդային պատմաբան, իբրև գիտնական՝ նա ձևավորվել է խորհրդային իրականության մեջ, խորհրդային գաղափարաքաղաքական կարգավորումների ազդեցությամբ, սակայն դա ամենսկիզբից չխանգարեց, որպեսզի նրա գործերում ավելի կամ պակաս հաջողությամբ բացահայտվեն այդ հասարակարգի թերությունները, ներքին դժվարությունները, հակասությունները և անարդարությունները: Այդ տեսակետից եզակի էր խորհրդային իշխանության պայմաններում (1920-30-ական թվականներին) Հայ Հեղափոխական Դաշնակցություն կուսակցության կազմակերպությունների դրությունը և նրանց դեմ կոմունիստական կուսակցության պայքարն արտացոլող փաստաթղթերի ժողովածուի հրապարակումը Ղազախեցյանի կողմից: Այլ կերպ ասած՝ պրոֆ. Ղազախեցյանը պատմական ճշմարտությունը վեր է հանել յուրահատուկ կերպով: Եվ դա նաև շնորհիվ այն բանի, որ հեղինակը ջանացել է առաջադրված հարցերի բազմակող-

մանի և խորքային քննությունն ապահովել արխիվային նյութի ու պատմական այլ աղբյուրների քննադատաբար օգտագործմամբ: Պետք է խոստովանել և չափազանցություն չի լինի նշել, որ մեծ ճանաչման հասած պատմաբանը լավատեղյակ էր Հայաստանի արխիվային ֆոնդերին, արխիվագիտության ասպարեզում ուներ բացառիկ գիտելիքներ, որի շնորհիվ նրա գիտական գործերն աչքի են ընկնում արխիվային փաստաթղթերի ու նյութերի հարստությամբ, դրանից բխող ընդհանրացումներով ու եզրակացություններով: Իբրև ստեղծագործական խառնվածք ունեցող գիտնական՝ նա մշտապես հետամուտ էր նոր փաստերի և դիտարկումների: Իր երկարատև գիտական գործունեության ընթացքում անվանի գիտնականը մեզանում առաջիններից մեկը նվիրվեց Հայաստանի նախախորհրդային և խորհրդային ագրարային-գյուղացիական բարդ ու դժվարին հիմնահարցերի լուսարանմանը:

Այդ թեմային նվիրված ուսումնասիրության արդյունք հանդիսացան հեղինակի հրատարակած երեք արժեքավոր գրքերը և մեկ տասնյակից ավելի գիտական հոդվածները, որոնցում համադրվել և վերլուծության են ենթարկվել բազմաթիվ վիճակագրական տվյալներ ու այլ կարգի նյութեր՝ հեղինակին քերելով հիմնավոր եզրակացության՝ Հայաստանի գյուղը գտնվել է սոցիալ - տնտեսական առավել հետամնաց վիճակում, և որ նման պայմաններում գյուղացիության համար փրկարար նշանակություն է ունեցել ՆԷՊ-ը:

Երկարատև ու տքնաջան աշխատանքի յուրահատուկ արտահայտություն կարելի է համարել Վլադիմիր Դազախեցյանի մեծարժեք ու հիմնարար ուսումնասիրություններից մեկը՝ «Հայաստանը 1920-1940 թթ.» ծավալուն մենագրությունը: Այս աշխատությունը մեզանում Հայաստանի համընդհանուր պատմության

մշակման առաջին փորձն է: Գրքի անժխտելի առավելություններից է նորահայտ վավերագիր նյութերի, մասնավորապես Արտակարգ հանձնաժողով - Պետական քաղաքական վարչության փաստաթղթերի վրա հենվելը, որոնք այդ ժամանակաշրջանը ներկայացնում են մեծ հավաստիությամբ: Մենագրության մեջ կարծես բյուրեղացած են շնորհաշատ գիտնականի ողջ ստեղծագործական հնարավորությունները և ժամանակակից պատմագիտության լավագույն նվաճումները: Նորովի լուսաբանվել են կուսակցական աստիճանակարգության (նումենկլատուրա), կոմունիստական կուսակցության կողմից խորհուրդների իշխանության յուրացման, բռնի կոլեկտիվացման դեմ գյուղացիության դիմադրության, ստալինյան բռնաճնշումների, բուլճերիկյան Ռուսաստան - քեմալական Թուրքիա հարաբերությունների ոլորտում Հայաստանի տարածքային կորուստների և այլ հարցեր: Նշված սկզբունքային և կարևոր հարցերի անկողմնակալ լուսաբանումը հնարավորություն ընձեռեց լույս սփռելու Հայաստանում 1921 թ. իրադարձությունների, 1920-30-ական թվականների բռնաճնշումների կնճռոտ ու վիճահարույց հարցերի վրա, նորովի իմաստավորելու այդ երևույթները: Հեղինակի կոահումները վերաճել են կոտ ու ամուր, հիմնավորված տեսության, ուր վեր են հանվում ու բացահայտվում այդ իրադարձությունների բոլոր առանձնահատկությունները և պատճառահետևանքային կապերը: Այդ նշանակալի նվաճումն իր լիարժեք արտացոլումն է գտել «Հայոց պատմություն» ակադեմիական հրատարակության 4-րդ հատորի առաջին գրքում, որի պատասխանատու խմբագիրը և տեքստի զգալի մասի հեղինակը Վլադիմիր Ղազախեցյանն է:

Արդիական արժեք ունեն պատմաբանի ուսումնասիրությունները Հայրենական մեծ պատերազմի պատմության բնագավառում: Հատկապես պետք է արժևորել նրա՝ պարտի-

զանական պայքարին և ընդհատակայինների գործունեությանը նվիրված գործերը:

Պրոֆեսոր Ղազախեցյանի գիտական գործունեության մեջ մեծ տեղ ունի աղբյուրագիտական գրքերի ու հոդվածների տպագրությունը: Դրանց շարքում արժեքավոր աշխատանք է «Հայաստանի Հանրապետությունը 1918-1920 թթ. (քաղաքական պատմություն)» փաստաթղթերի ժողովածուն, որի պատրաստող խմբի ղեկավարը եղել է Վ. Ղազախեցյանը, և որը կարևոր աղբյուր է այդ պետականության պատմությունն ուսումնասիրողների համար: Այն տվյալ հիմնահարցին նվիրված պատմական աղբյուրների առաջին տպագրություններից է Հայաստանում: Պրոֆեսոր Ղազախեցյանը զբաղվել է Գարեգին Նժդեհի գործունեության ուսումնասիրությամբ ինչպես փաստաթղթերի հրապարակումով, այնպես էլ գիտահետազոտական աշխատանքով:

Զգալի է անվանի գիտնականի ներդրումը դպրոցական դասագրքերի պատրաստման գործում: Նա է առաջինը հանրապետությունում դպրոցական դասագրքերի համար մշակել Հայաստանի առաջին Հանրապետության և Խորհրդային Հայաստանի առաջին տասնամյակների պատմությունը:

Մեծ հետաքրքրությամբ են ընթերցվում պրոֆեսոր Ղազախեցյանի գրականագիտական 10-ից ավելի հոդվածները՝ նվիրված Չարենցի, Բակունցի և Իսահակյանի կյանքի ու գործունեության լուսաբանմանը: Չարենցի մասին հեղինակի նյութը հանճարեղ քանաստեղծի 1926-27 թթ. Երևանի «ուղղիչ տանը» գտնվելու մասին է: Ավելի ընդարձակ է Ակսել Բակունցին ներկայացնող հոդվածաշարը:

Վաստակաշատ պատմաբանի գործերը սեր են ներշնչում հայրենիքի հանդեպ, մի հանգամանք, որը մեր օրերում կարևոր

նշանակություն է ստանում: Հայրենասիրությունը նրա համար ոչ թե կարգախոս էր, այլ համոզմունք ու գործելակերպ:

Նրա գիտական գործունեության վերջին արտահայտություններից մեկը դարձավ «ՀՅ Դաշնակցությունը ԽՍՀՄ Արտակարգ հանձնաժողովի և պետական քաղաքական վարչության գաղտնիքներցումներում (1920-ական թվականներ)» փաստաթղթերի ժողովածուն:

Բազմաթիվ նորություններ են պարունակում հեղինակի հոդվածները, սակայն դրանց անդրադառնալն այստեղ նպատակահարմար չենք համարում: Բավարարվենք նշելով, որ նշանավոր պատմաբանի, ազնվագույն մտավորականի գիտական գործունեության արդյունքները ամփոփված են շուրջ 30 գրքում և 100-ից ավելի գիտական հոդվածներում՝ չհաշված շուրջ մեկ տասնյակ անտիպ տարբեր գործերը:

Նշանակալի են եղել պրոֆեսոր Ղազախեցյանի գիտակազմակերպչական ծառայությունները՝ իբրև ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի նորագույն պատմության բաժնի վարիչ, գիտական աստիճաններ շնորհող մասնագիտական խորհրդի երկարամյա անդամ: Նա մեծապես նպաստել է քաղում մասնագետներ պատրաստելուն ու նրանց աճին: Նրա անմիջական ղեկավարությամբ մի քանի տասնյակ ասպիրանտներ ու հայցորդներ պաշտպանել են թեկնածուական ատենախոսություններ:

Շնորհաշատ, վերլուծական քաջառիկ կարողությամբ օժտված պատմաբանը քարեկիրթ ու համեստ, մարդկային ու քաղաքացիական հարուստ նկարագրով անձնավորություն էր, գիտության անձնուրաց նվիրյալ, իսկ պատմաբանների նոր սերնդի համար՝ բարի ուսուցիչ և խորհրդատու: Այլ խոսքով ասած՝ նշանավոր գիտնականը դասվում է այն պատմաբանների շարքին, որոնք հանճարեղ Նարեկացու խոսքերով ասած

«հարստանում են մեծապես տալով, քան թե առնելով»: Մեծերին րնորոշ՝ սիրով ու բարյացակամորեն էր ընդունում իր գործընկերների ու սաների ուղղումներն ու լրացումները: Այդպես էին նրան ճանաչում ու ընդունում գործընկերներն ու սաները:

Այն, որ Վլադիմիր Ղազախեցյանի պատմագիտական հարուստ ժառանգությունը դեռ երկար ժամանակ օգտակար կլինի երիտասարդ գիտաշխատողներին և գիտության բնագավառում առաջին քայլերը կատարող ասպիրանտներին, այլ կարծիք լինել չի կարող: Մնում է հուսալ, որ նրանք մաքուր խղճով և ազնիվ մղումով կօգտվեն այդ ժառանգությունից, ինչպես վարվել է ինքը՝ Վլադիմիր Նահապետի Ղազախեցյանը, այն է՝ աղբյուրից օգտվել՝ ակունքը չաղտորելով:

Гамлет М. Арутюнян, *Институт истории НАН РА, д.и.н., проф.*, Научно-организационная деятельность известного историка Владимира Казахецяна - В статье обобщена деятельность известного армянского историка, профессора Владимира Наапетовича Казахецяна. С 1959 года до последних дней своей жизни ученый работал в Институте истории Академии наук. В 1980-2010 гг. В. Казахецян заведовал отделом Новейшей истории. Заслуженный историк внес существенный вклад в изучение многих основополагающих вопросов истории и культуры Армении нового и новейшего периодов, оставив ценные и фундаментальные труды.

Hamlet M. Harutyunyan, *NAS RA Institute of History, Doctor of Historical Sciences*, Scientific and Organizational Activity of Prominent Historian Vladimir Ghazakhetsyan - The article summarizes the activities of famous historian Professor Vladimir Nahapet Ghazakhetsyan. From 1959 until the last days of his life the outstanding scientist worked at the Institute of History of the Academy of Sciences. In 1980-2010, Vladimir Ghazakhetsyan was the Chair of the Department of Modern History. The honored historian made a significant contribution to the study of many essential issues of the history and culture of Armenia of the new and modern era, creating many valuable and fundamental works.